

Stichting Familiearchief De Clercq

Nieuwsbrief

Nr. 15, Augustus 2006

Aan de Stichters en Donateurs,

Waarde familieleden,

Geruime tijd is verstreken sinds het verschijnen van de laatste Nieuwsbrief. Het doet ons daarom genoeg weer een aantal artikelen aan u te kunnen presenteren. Traditiegetrouw worden hierin onderwerpen uit onze familiegeschiedenis behandeld. Maar u wordt ook op de hoogte gebracht van enkele recente ontwikkelingen, waarvan u de resultaten in de nabije toekomst zult kunnen vinden op het internet.

Van de in 2003 verschenen 'blauwe boekjes' (*Nederland's Patriciaat*), met daarin de uitgebreide genealogie van onze familie, zijn nog diverse exemplaren beschikbaar. Iedereen die nog geen deeltje heeft, of graag een kind, neef of nicht daarmee wil verblijden, kan een exemplaar bij ons verkrijgen.

Rest ons u allen nog een hele goede zomer te wensen.

Het stichtingsbestuur

Deze nieuwsbrief bevat de volgende bijdragen:

1. Aanvullingen op *Nederland's Patriciaat* (2002)
2. Adreswijzigingen
3. FadeC op het internet

4. Het dagboek van Willem de Clercq op internet
5. Het onderzoek in Vlaanderen
6. Iets over de onbekende Willem de Clercq, 1851-1912, zijn werk en werkomgeving
7. Scribenten blijven welkom

1. Aanvullingen op *Nederland's Patriciaat* (2002)

- p. 50: Getrouwd: Drs. **Sarah de Clercq** [XVIIIb.1], tr. Maarssen 12 febr. 2005 Drs. **Felix Paul van der Stok**, zn. van Felix Paul en Juultje van Houwelingen.
- p. 52: Getrouwd: **Emilie Barbara de Clercq** [XVIIIe.1], tr. Satigny (Genève, Zwitserland) 19 aug. 2005 **Olivier Remy**, geb. Fribourg (Zwitserland) 14 juli 1971, zn. van Jean-Pierre Remy en Genevieve Hayoz.
- p. 55: Getrouwd: **Casper Lucasz. de Clercq** [XVIIc.1], tr. Nashville, Tennessee (USA) 25 juni 2006 **Margaret Wickliffe Brown**, geb. Nashville 24 feb. 1968, dr. van Martin Shallenberger Brown en Elizabeth Black Moorhead.

2. Adreswijzigingen

- p. 82: Ir. **Hugo Pieter de Clercq** [XVIIg], Buurtweg 43, 6971 KM, Brummen
- p. 83: Mr. **Paul de Clercq** [XVIi]: Drususlaan 187, 2314 BZ, Leiden
- p. 84: Mr. **Max de Clercq** [XVIh]: Drususlaan 163, 2314 BZ, Leiden

3. FadeC op het internet

Al lang is er binnen het bestuur over gesproken, maar nu zijn dan ook concreet de eerste stappen gezet: onze stichting rijdt op de invoegstrook van de digitale snelweg. Door samenwerking tussen de bestuursleden

Willem de Clercq, die de technische kant verzorgt, en Daan de Clercq, die teksten en afbeeldingen levert, zult u binnenkort op het internet een bezoek kunnen brengen aan de homepage van Stichting Familiearchief De Clercq. Het blijkt een arbeidsintensieve onderneming, maar we verwachten dat wij over twee à drie maanden 'on line' zullen gaan. U ziet dan vooralsnog een eerste opzet. De bedoeling is dat na de release in de loop der tijd diverse pagina's met verhalen en afbeeldingen zullen worden toegevoegd. Zo moet uiteindelijk een uitgebreide website ontstaan, met tal van wetenswaardigheden over onze familie en haar geschiedenis.

Om alle familieleden en andere belangstellenden, die toegang hebben tot het internet, straks snel op de hoogte te kunnen brengen van de release onze website, willen we nu al een zo compleet mogelijke lijst aanleggen van e-mail adressen. Daarom roepen wij bij deze iedereen op om zijn of haar adres aan ons door te geven. Stuur u hiervoor een bericht aan: d.de.clercq@hetnet.nl. Ook adressen van geïnteresseerden die niet onze Nieuwsbrief ontvangen, kunt u op deze wijze bij ons opgeven.

Overigens is het ons voornemen om de genealogische gegevens, zoals die in 2002 zijn opgenomen in het *Nederland's Patriciaat*, te publiceren op de website. Mocht u hiertegen, waar het uw eigen gegevens betreft, bezwaar hebben, dan kunt u dit kenbaar maken en zullen wij de meer gedetailleerde informatie achterwege laten.

4. Het dagboek van Willem de Clercq op internet

In de nieuwsbrief van november 2000 schreef mijn vader, Willem Adriaan de Clercq, over het initiatief van de Stichting Revéil-Archief een groot project op te starten om het waardevolle dagboek van Willem de Clercq (1795-1844) toegankelijker te maken. Het project beoogt het transcriberen en publiceren van het dagboek in digitale vorm, onder meer ter beschikking te stellen via CD-roms en/of via internet. Om de haalbaarheid en de bruikbaarheid van de voorgenomen opzet te kunnen toetsen wordt in eerste instantie gewerkt aan een Eerste Fase van het project, die de dagboeken over de periode 1811 tot 1824 beslaat. De uitvoering van dit project is mogelijk gemaakt door de financiële bijdrage van drie sponsors.

Door het bestuur van de Stichting Réveil-Archief is een begeleidingscommissie in het leven geroepen, die op haar beurt een coördinator aantrok die verantwoordelijk was voor het redactiewerk en de begeleiding van de operationele werkzaamheden. Mevr. M.H. Schenkeveld en mijn vader W.A. de Clercq hebben naast hun inbreng in de begeleidingscommissie ook veel redactie en correctiewerk verricht.

De begeleidingscommissie, de coördinator en mevr. M.T. Stapert-Eggen hebben zich allereerst nader beziggehouden met de vraag welke tekstvorm het beste als uitgangspunt kon dienen voor de transcriptiewerkzaamheden. De originele manuscripten zijn kwetsbaar en kunnen bovendien in principe niet op een werkplek elders gehanteerd worden. Van sommige gedeelten bestonden reeds in de jaren vijftig vervaardigde typoscripten. Maar deze bleken nogal onbetrouwbaar en onvolledig. De handschriften uit de Réveil-collectie staan op de nominatie om gefilmd en op microfiche gezet te worden, in het kader van het 'Metamorfoze'-project, een landelijk programma voor het behoud van het papieren erfgoed. Dit gaat een dezer jaren gebeuren, maar het was (en is) onbekend wanneer precies.

Aanvankelijk bestond dan ook het plan, de te transcriberen tekstgedeelten zelf te laten microficheren door een gespecialiseerd bedrijf. Tijdens de besprekingen met de firma IDC te Leiden bleek echter dat dit bedrijf voor een zeer aantrekkelijke prijs digitale scans van de manuscripten kon vervaardigen. Dit was verreweg de beste oplossing. Digitale scans zijn door de transcribenten en andere betrokkenen gemakkelijk te lezen op ieders eigen computer. De tekst kan eenvoudig afgedrukt worden, er kan ingezoomd worden om onduidelijke passages nader te bestuderen, enzovoort. Bovendien zouden desgewenst in een later stadium altijd alsnog microfiches gemaakt kunnen worden op basis van de scans.

Er is dan ook besloten digitale scans te laten maken. Dit heeft - in nauwe samenwerking met de afdeling Manuscripten en Oude Drukken van de UB Amsterdam, vertegenwoordigd door dr. J. Biemans - in januari 2003 geresulteerd in drie CD-roms met in totaal ongeveer 1200 opnames, die de dagboekperiode 1804-1822 beslaan. Later gedurende het project hebben we besloten alle bladzijden van het dagboek te scannen en zodoende toegankelijker te maken.

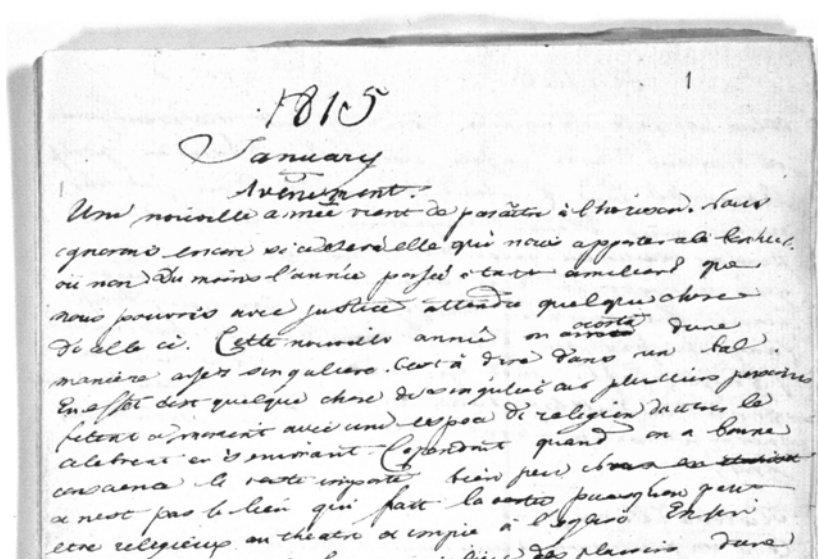
Een tweede belangrijke activiteit in de beginfase was het ontwikkelen van een transcriptieprotocol. Wederom in overleg met de begeleidingscommissie en mevr. Stapert-Eggen is een protocol ontwikkeld, waarin

precies is aangegeven op welke wijze de transcriptie dient plaats te vinden. Het protocol blijkt, met enige kleine aanpassingen, in de praktijk goed te werken.

Een derde opstartactiviteit was uiteraard het aanwerven van transcribenten. Inmiddels hebben er enkele wisselingen van medewerkers - zowel de coördinator als de transcribenten - plaatsgevonden.

We zijn nu in de fase van de eindredactie aanbeland. Het corrigeren en 'fijnslijpen' van de transcripties vergt veel inspanning. De beschikbaarstelling op internet ervan zal plaatsvinden in de tweede helft van dit jaar. Wij hebben het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis bereid gevonden om op dit gebied een samenwerking met ons aan te gaan. We maken dan gebruik van de mogelijkheid de transcriptie te koppelen aan digitale afbeeldingen van de oorspronkelijke tekst. Voor de Stichting Réveil-Archief heeft het bovendien vanuit conserverings-oogpunt het grote voordeel, dat reeds nu de manuscripten goed raadpleegbaar zijn, zonder dat met de originele papieren versie gewerkt hoeft te worden.

Om u een indruk te geven van hoe e.e.a er uitziet, drukken wij een klein fragment uit het dagboek af, met daaronder de transcriptie.

1. Scannummer: FV.031
 2. Archiefbron: B: Mémoires 1815
 3. Ingevoerd door: HS
 4. Problemen:
 5. Pagina: / Vel: 1/ Pagina: []/ Vel: [1a]
- 910: ^z^aFrans

500: ^w-1815

·January

·Avènement.

·Une nouvelle année vient de paraître à l'horison. Nous ignorons encore si ce sera elle qui nous apportera le bonheur ou non. Du moins l'année passée a tant amélioré que nous pouvons avec justice attendre quelque chose de celle-ci. Cette nouvelle année m'accosta d'une manière assez singulière. C'est-à-dire dans un bal. En effet c'est quelque chose de singulier, car plusieurs personnes fêtent ce moment avec une espèce de religion d'autres le célèbrent en s'enivrant. Cependant quand on a bonne conscience le reste importe bien peu ce n'est pas le lieu qui fait la vertu puisqu'on peut être religieux au théâtre et impie à l'église. Enfin [...]

Wij zullen U als donateurs van FadeC op de hoogte blijven houden van de vorderingen van dit boeiende project.

[Steven de Clercq, Zeist juni 2006]

5. Onderzoek in Vlaanderen

Anders dan in de meeste nummers kan dit keer geen verslag worden gedaan van lopend onderzoek in de Vlaamse archieven. Eenvoudigweg omdat in de afgelopen periode voor zulk onderzoek de tijd en middelen ontbraken. De intentie om de draad weer op te pakken is echter onverminderd; over ons voorgeslacht in de late Middeleeuwen valt nog allerlei te onderzoeken. Want hoewel in de afgelopen jaren onverwacht veel bekend is geworden over het wel en wee van onze Vlaamse voor-

ouders, liggen er nog allerlei vraagstukken. En de zo rijkelijk aanwezige historische bronnen zijn nog maar voor een klein deel door ons bestudeerd.

Om een idee te geven, volgt hier een kleine greep uit de vragen waarop we antwoorden hopen te vinden.

* Onze oudst bekende voorvader Denijs de Clerc woonde in Erondegem, waar hij vóór 1396 is overleden. Hij is vermoedelijk ook, naar schatting tussen 1350 en 1360, in dit plaatsje geboren. Onze familienaam wordt aldaar namelijk al eerder genoemd, zelfs in 1295! Dan overigens in de oorspronkelijke, Latijnse vorm Clericus. Zeer waarschijnlijk betreft het hier familieleden. Maar zal het lukken om tussen Denijs en die vroegere naamgenoten de relatie vast te stellen?

* In 1464 nam een groep Gentenaren deel aan een van de laatste kruistochten, onder leiding van ridder Antoine ‘de Grote Bastaard van Bourgondië’, een bastaardzoon van hertog Filips de Goede. De onderneming werd echter een grote mislukking. Door vele tegenslagen werd het leger al in Europa flink gedecimeerd en maakte het overgrote deel halverwege rechtsomkeert. Toch is, naar verluid, een kleine groep, waaronder een aantal Gentenaren, doorgegaan naar *’t land van de Mooren, daer sy casteelen ende huusen afwerpende waren, de heydenen dootslaende; maar zy vielen te cranc, zy moesten naer huus vlieden*. In december 1465 keerden vijf Gentenaren terug in hun stad, waar zij uitbundig werden onthaald. Een van deze vijf heren heette Jacob de Clerck. Was hij identiek met onze rechtstreekse voorvader Jacob de Cleerc (c. 1430/35 - na 1505)?

* Veel van onze familieleden in Gent in de 15de en 16de eeuw waren roodverver van beroep; zij hadden een werkplaats waar wollen lakens werden geleverd, met als basiskleur rood. Deze behandeling bepaalde in belangrijke mate de waarde van het eindproduct. Naast het verven handelden de De Clercqen in de lakens. De nu beschikbare informatie geeft daarvan de indruk dat zij in de 16de eeuw hun handelsactiviteiten hebben uitgebreid. Vooral omdat de familie relaties had met andere steden in binnen- en buitenland, zoals Antwerpen, Leuven, Aire-sur-la-Lys (een textielcentrum in dept. Pas-de-Calais) en Londen. Opvallend is dat Lieven de Cleerck (vader van onze in 1585 naar Haarlem verbannen voorvader Jacques) en diens broer Frans in 1530 als minderjarigen in het buitenland verbleven. Heel wel mogelijk waren zij door hun vader Gillis uitgezonden naar een bevriende handelsrelatie, om ‘in den verre’ de

handelspraktijken en buitenlandse talen te leren. Welk beroep Lieven later had, heb ik nog steeds niet kunnen vaststellen, maar roodverver was hij zeer waarschijnlijk niet. Misschien heeft hij zich geheel op de textielhandel toegelegd. Het schijnt hem in ieder geval voor de wind te zijn gegaan; zijn weduwe behoorde tot de welgestelde burgers van de stad.

Over de economische activiteiten van de familie in de 16de eeuw is al met al nog weinig bekend en het is van belang deze nader te onderzoeken. Voor de familiegeschiedenis vormen ze tenslotte een belangwekkend onderwerp. Ook omdat ze meer licht werpen op de achtergrond van voorvader Jacques de Cleercq, toen deze zich na zijn verbanning in 1585 als textielkoopman vestigde in Haarlem.

* Een belangrijke bron van informatie om het beroep en de welstand van Lieven de Cleerck vast te stellen, zal zijn diens 'staat van goed', die na diens overlijden moet zijn opgemaakt. Hij overleed tussen 1553 en 1559 en omdat hij minderjarige kinderen achterliet, is het vrijwel zeker dat, zoals bij wet was bepaald, de schepenen (wethouders) van de stad de afwikkeling van diens nalatenschap hebben geregistreerd. Een speurtocht in de lijvige registers van de schepenen, naar de akten die hierop betrekking hebben, is zeker de moeite waard. Een 'staat van goed' bevat een nauwkeurige opsomming van alle bezittingen, maar kan ook andere interessante gegevens bevatten.

* Lieven de Cleercks echtgenote was Lieve van Houcke. Maar behoorde zij tot de bekende Gentse familie Van Houcke? Het is waarschijnlijk, maar nog niet bewezen, dat Lieve een zuster was van Gillis van Houcke, auteur van *Een sonderlinghe boeck in dye edel conste arithmetica* (1537), het eerste wiskundige werk in de Nederlandse taal waarin uitvoerig over algebra en het oplossen van vergelijkingen wordt gesproken en waarin de tekens + en - worden gebruikt. Als Gillis haar broer was, dan was Lieve ook een nicht (oomzegster) van de neolatijnse dichter Eligius van Houcke, die op de Gentse Zandberg een beroemde Latijnse school had, waar hij les gaf aan jongelieden van welgestelde huize uit heel Vlaanderen.

* Mocht Lieve inderdaad de zuster, c.q. nicht zijn geweest van genoemde personen, dan zou Lievens huwelijk in een dergelijk milieu bevestigen dat onze voorouders in de 16de eeuw meer belangstelling kregen voor intellectuele en humanistische zaken. Een ander voorbeeld hiervan is dat in respectievelijk 1519 en 1521 Jan en Anselmus de Cleerck (een broer en een neef van Lieven) zich inschreven aan de

Universiteit van Leuven, juist toen Erasmus daar doceerde. Bovendien zou het vermoeden aan waarschijnlijkheid winnen, dat de De Clercqen die aan het begin van de 16de eeuw worden genoemd als leden en bestuurders van Gentse rederijderskamers, tot onze familie mogen worden gerekend. Dit is relevant omdat rederijders een belangrijke rol hebben gespeeld in de verspreiding van de ideeën over kerkhervorming, de Reformatie, die zo'n bepalende invloed hadden op Europa in de 16de eeuw. De overgang van Jacques de Cleercq naar de doopsgezinden zou dan mogelijk verband houden met een humanistische traditie binnen de familie. De rol van de familie in de Gentse rederijderscultuur verdient dus nadere aandacht.

* Zeker twee De Clercqen hebben als schepen zitting gehad in het Gentse stadsbestuur. Het is dan ook denkbaar dat in het stadsarchief oude charters bewaard worden, waaraan hun zegels zijn bevestigd. Deze zegels kunnen antwoord geven op de vraag: voerden onze Vlaamse voorouders het familiewapen, zoals wij dat tegenwoordig voeren? Of, zoals ik eigenlijk verwacht, was dit een ander wapen, met franse lelies i.p.v. sterren, een zilveren keper i.p.v. goud en een azuren veld i.p.v. rood?

Voor antwoorden op deze en andere vragen zal ik binnenkort weer afreizen naar Vlaanderen. In een volgend nummer hoop ik u over positieve resultaten te kunnen informeren.

Overigens kunnen ook in Nederland belangwekkende ontdekkingen worden gedaan over ons Vlaamse voorgeslacht. Dit bleek weer eens, toen ik bij mijn lokale bibliotheek een recent verschenen boek leende, getiteld *De Gentse Opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijk kapitaal* (Kortrijk 2004), van Jelle Haemers. Een materie waarvan ik door eerder onderzoek al enige notie had, wordt in dit boek heel nauwkeurig beschreven. Het voert veel te ver om de volledige verhandeling over deze tamelijk complexe geschiedenis uiteen te zetten. Dus laat ik mij beperken tot die elementen die voor onze familiegeschiedenis van belang zijn en proberen deze beknopt samen te vatten.

Eerst wat achtergrondinformatie. Gent was in de late Middeleeuwen na Parijs de grootste stad van Europa ten noorden van de Alpen. Haar welvaart en de ermee samenhangende onstuitbare groei haalde de

Gentse bevolking uit de vervaardiging van en de handel in wollen lakens. Van 1100 tot 1400 vond ruim 60% van de huisgezinnen er zijn bestaan in. De economische voorspoed gaf aan de stad een aanzienlijke machtsbasis en haar zelfbewuste bestuurders streefden naar politieke en economische onafhankelijkheid tegenover het gezag van de graaf van Vlaanderen. Eeuwenlang was Gent dan ook berucht/beroemd als rebelse stad.

Het *particularisme* van Gent (vasthouden aan haar bijzondere privileges en streven om afzonderlijk zelfstandig te blijven) conflicteerde vooral met de centralisatiepolitiek van de Bourgondische hertog Filips de Goede (1396-1467), die als landsheer van Vlaanderen, Brabant, Namen en Limburg de basis heeft gelegd van de natievorming in de Nederlanden. Diverse malen lagen de hertog en de stad met elkaar overhoop, over de economische en politieke invloed van Gent over het achterland en verder in het graafschap, de inspraak die de stad wilde bij het afsluiten van handelsakkoorden om de internationale commerciële relaties veilig te stellen en over belastingen ten behoeve van de vorstelijke schatkist. Ondertussen probeerde de hertog (aanvankelijk vergeefs) door omkoperij en het behendig binnenloodsen van partij-gangers, greep te krijgen op het stadsbestuur. De gespannen verhouding kwam tot een openlijke, zelfs militaire strijd in de jaren 1449-1453, algemeen bekend als de Gentse Opstand.

Ook binnen de stadsmuren werd om de macht gestreden. Door politieke en economische ontwikkelingen was de bovenlaag van de Gentse samenleving in de 15de eeuw in drie groeperingen verdeeld geraakt, die elk hun eigen belangen verdedigden. De auteur noemt deze - overigens niet duidelijk afgebakende - groepen respectievelijk de Gentse Stedelijke Elite (elitair milieu van veelal oude patriciërsfamilies, met het grootste maatschappelijke kapitaal), het Gentse Hertogelijk Netwerk (aanhangers van de Bourgondische hertog) en het Gentse Ambachtelijk Milieu (gegoede ambachtlieden die de sociale middenklasse vormden). Juist die goeude middenklasse, waartoe onze familie behoorde, was het in de eerste helft van de eeuw economisch voor de wind gegaan en ook haar politieke invloed was geleidelijk toegenomen. In 1447-'48 gelukte het zelfs een greep naar de macht te doen. Een kleine groep uit de middenklasse die tegenstanders waren van de hertog, wist enkele sleutelposities in het stadsbestuur te bemachtigen. Voor enige tijd zou deze opstandige, particularistische groep de lakens in de stad uitdelen. Spoedig echter kwam hertog Filips hevig tegen de situatie in het geweer

en ontspon zich een jarenlange diplomatieke en militaire strijd, dat bovendien uitdraaide op een hevig conflict tussen de stedelijke netwerken onderling.

Waarom is dit alles voor onze familiegeschiedenis van belang? Wel, niet alleen omdat deze gebeurtenissen in belangrijke mate het politieke en sociale klimaat bepaalden waarin de tweede generatie van onze familie in Gent in die jaren verkeerde. Het wil dat een aantal van onze voorouders, maar dan niet-De Clercqen, nauw bij dit conflict betrokken was. Meer nog: zij behoorden tot de kern van het opstandige, particularistische netwerk dat vanaf 1447-'48 de macht naar zich had toetrokken. Tot deze kern rekent de auteur acht personen: Daneel Sersanders, Lieven de Pottere, Lieven en Gillis Sneevoet, Lieven de Vriese, Lieven de Pape en Daneel en Geraard van den Dycke. Liefst vier van hen behoorden tot ons voorgeslacht en hun kring van directe verwanten!

Lieven de Vriese is voor ons het belangrijkste; hij was de schoonvader van onze voorvader Jacob de Cleerc (c1430/'35 - na 1505), de hierboven genoemde, mogelijke kruisvaarder, die gehuwd met was met Lievens dochter Aechte de Vriese. Evenals de De Clercqen was Lieven roodverver van beroep en van 1446 tot 1451 was hij deken (hoofdman) van het roodverversgilde. In 1449 was De Vriese aangesteld tot stede-kiezer, in welke functie hij de schepenen van dat jaar mede benoemde. Van 1451 tot zijn overlijden in 1452 was Lieven overdeken van de 53 kleine neringen, wat een van de meest invloedrijke posities in het stadsbestuur was.

Haemers stelt in zijn boek dat de opstandige groep een "solide netwerk" was, onderling verwant en met stevige economische en sociale banden. Die familierelaties blijken nog wel het duidelijkst bij Lieven de Vriese. Zijn echtgenote Cathelijne Sneevoet was namelijk een zuster van de zoëven genoemde Lieven Sneevoet en daarmee dochter van Gillis Sneevoet. Bovendien was Jan de Pape gehuwd met Lijsbette de Vriese, een zuster van Lieven. Bekijken we dit vanuit het perspectief van onze 'voormoeder' Aechte de Vriese, dan kunnen we vaststellen dat haar vader, haar grootvader en twee van haar ooms deel uitmaakten van de selecte groep die de Gentse Opstand hebben geleid. Allen bekleedden in deze jaren sleutelposities in het stadsbestuur en als groep wisten zij ook de stedelijke financiën naar hun hand te zetten.

Een en ander ging er niet altijd zachtzinnig aan toe; de Middeleeuwse samenleving was voor onze begrippen gewelddadig. Sommige tegenstanders werden de stad uitgejaagd. En zeker eenmaal heeft onze voorvader Lieven de Vriese als overdeken persoonlijk een ter dood veroordeelde tegenstander naar het schavot geleid. Toch was de macht van de particularisten niet absoluut en waren zij als groep niet ongenaakbaar. In augustus 1451 gelukte het de hertog zelfs drie leden van de groep, waaronder Lieven Sneevoet, voor enige tijd uit de stad te verbannen. Desondanks bleef de coalitie intact en werden andere leden, alsook enkele vertrouwelingen, weer in invloedrijke functies aangesteld. Hun groep vormde een nog gematigde particularistische partij. Later in dat jaar begonnen in de goeude middenklasse echter meer radicale krachten terrein te winnen. De stad koerste daarmee ook nadrukkelijker aan op confrontatie i.p.v. verzoening met de hertog. En al snel geraakte het conflict in een militaire fase: de Gentse Oorlog. Hoofdmannen werden benoemd om de milities aan te voeren en de eerste uitvallen in het achterland werden ondernomen. Omdat men besepte dat een eenzame militaire strijd echter snel zou sneuvelen werden bondgenoten gezocht. Doch vergeefs; de hertog kondigde een officiële blokkade van

Hertog Filips de Goede (1396-1467)

Gent af, met verstreckende economische en militaire gevolgen. De stad kon zijn inwoners en leger niet meer bevoorraden. En door de hertogelijke woede viel de steun in het graafschap voor de Gentse zaak volledig weg; Gent raakte politiek geïsoleerd.

Uiteindelijk werd de Gentse Oorlog beslist op 23 juli 1453 in de verschrikkelijke slag bij Gavere. Filips de Goede had zijn adel opgroepen en in Picardië, Artesië en Henegouwen een groot beroepsleger gelicht. Vanuit Gent was het merendeel van de weerbare mannen naar Gavere opgerukt. Hun getalssterkte valt niet meer te achterhalen. Oude

vermeldingen van liefst 40.000 man zullen echter zwaar zijn overdreven; zo groot was de gehele stadsbevolking. Hoe dit ook zij; de confrontatie eindigde in een slachting van de slecht bewapende Gentse milities. Overal werden zij aangevallen en achterna gezeten, tot geen levende Gentenaar meer op de velden te bespeuren viel. De auteur schat dat 2 à 3.000 van hen op het slagveld zijn gesneuveld of achteraf aan de verwondingen zijn bezweken. Nog tot begin augustus dreven er lijken op de Schelde naar de stad. Een groot deel van een hele generatie mannen was omgebracht.

Op het slagveld had de hertogelijke woede zich nadrukkelijk op de aanwezige schepenen gericht, die herkenbaar waren door hun speciale kledij. Vele schepenen sneuvelden; Filips de Goede heeft opzettelijk geprobeerd de particularistische coalitie uit te roeien. De kern van de coalitie heeft hij evenwel niet kunnen raken. Behalve misschien Lieven de Pape (en Lieven de Vriese, die al in 1452 was overleden) zijn alle belangrijke figuren in leven gebleven. Voor zover aanwezig, waren zij waarschijnlijk te paard naar de slag getrokken en konden zij ook snel weer vluchten.

De hertog besloot niet naar Gent op te rukken, waardoor de stad ternauwernood aan verwoesting is ontsnapt. Maar wel kreeg Gent de zogenoemde Vrede van Gavere opgelegd. Naast enkele psychologisch vernederende bepalingen bevatte deze een gevoelige beknotting van de politieke rechten van de stad. Bovendien werd de stad veroordeeld tot zeer zware geldelijke boetes, die nog lang een loden last op de stedelijke financiën hebben gedrukt.

Opmerkelijk is dat de hertog na zijn overwinning niet alsnog heeft ingegrepen in de particularistische netwerken. De Gentse opstandelingen ontvingen vergiffenis en werden niet verbannen, geconfisqueerd of gestraft. Een aantal van hen had aan de oorlog overigens goed verdiend. Zo had Gillis Sneevoet als deken der riemmakers persoonlijk de stedelijke troepen bevoorradt en had Lieven de Pape een aanzienlijke hoeveelheid turf aan de stad geleverd. De netwerken werden dus niet geëlimineerd. Sterker nog, zij bleven actief en in de schepenverkiezing van 1453 werden zelfs enkele lieden uit hun omgeving aangesteld, zij het in lagere posities. Deze situatie duurde echter niet lang; in 1454 grepen het Gentse Hertogelijk Netwerk en sympathiserende leden van de Gentse Stedelijke Elite de macht. Voor personen uit het kamp van de particularisten braken ongunstige tijden aan. Ze konden nog steeds vrij

in de stad vertoeven, maar werden uitgesloten van het bestuur en verloren processen. Zo voerden in maart 1455 Gillis en zoon Lieven Sneevoet een proces tegen de deken der bakkers, over een lening die nog niet terugbetaald was. Hun geld kregen ze niet, wel mochten ze hun vak blijven uitoefenen.

De politieke triomf van de hertog bleek nog het duidelijkst toen hij in 1458, na een afwezigheid van elf jaar, met een 'Blijde Inkomst' de stad Gent bezocht. Dagenlang werd feestgevierd, tapijten en schilderwerken versierden de stad, toneelspelen werden opgevoerd, gedichten opgedragen en steekspelen gehouden. Op symbolische en rituele wijze maakte Filips de Goede duidelijk wie de wereldlijk heerser was. De Gentse middenklasse begreep de boodschap en hield zich jarenlang stil.

De Gentse Opstand was definitief beslecht. Het is mij overigens niet duidelijk of onze voorvader Jacob de Cleerc al in deze jaren gehuwd was met Lieven de Vrieses dochter Aechte, of dat zij kort daarna zijn getrouwd. Jacob is naar schatting geboren tussen 1430 en 1435 en de eerste akte waarin ik hen als echtpaar vermeld heb gevonden dateert van juli 1457. Maar dat onze voorouders ten tijde van de Opstand tot de vertrouwelingen van de De Vrieses en Sneevoeten behoorden, lijdt mijns inziens geen twijfel. Opvallend is dat het boek vermeldt dat in december 1451 een zekere Jacob de Clerc, samen met anderen, uit de stad werd verbannen. Onze Jacob lijkt me hiervoor echter nog te jong, bovendien zou zijn verbanning in het toenmalige politieke krachtenveld moeilijk verklaren te zijn. Waarschijnlijk betreft het daarom een naamgenoot.

Om redenen die nog zullen blijken, volgen we nog even de Gentse geschiedenis na de mislukte opstand. Als gezegd hield de verslagen Gentse middenklasse zich lange tijd rustig. Toch bleef zij alert en wachtte een zwak moment van de hertogelijke macht af. Toen in juni 1467 de opvolger van Filips, zijn zoon Karel de Stoute, als kersverse hertog zijn 'blijde' intrede in de stad deed, wist de middenklasse de achterban te mobiliseren tot enkele collectieve acties. Volksmilities trokken op naar de centrale Vrijdagmarkt, waaraan de hertog verbleef. Diverse eisen werden kenbaar gemaakt, waarmee het verdrag van Gavere teniet zou worden gedaan. Omdat Karel de Stoute in de val zat, zag hij zich gedwongen in eerste instantie toe te geven. Spoedig sloeg de hertog echter onverbiddelijk terug; de aanstichters van het conflict

werden gearresteerd en onthoofd of verbannen. De stad en haar stadsbestuur werden met diverse zware straffen vernederd.

Het bericht dat de gehate hertog op 5 januari 1477 voor Nancy gesneuveld was, had in Gent dan ook het effect van een blikseminslag. Al op 15 januari mobiliseerde de middenklasse milities en werden de Vrede van Gavere en de bestraffingen van Karel de Stoute vernietigd. Karels dochter en opvolgster, de piepjonge hertogin Maria van Bourgondië, werd in de stad gegijzeld en gedwongen zich aan de wil van de middenklasse te onderwerpen. Gent kreeg een nieuw privilege, waarin ondermeer alle rechten, privileges en vrijheden van vóór 1453 werden hersteld. En zodra de macht was overgenomen, werden de schepenbanken gezuiverd. Diverse gewezen bestuurders werden op beschuldiging van corruptie en collaboratie met de centrale overheid gemarteld en geëxecuteerd.

Spoedig richtten de gegoede middenklasse en de particularistische Gentse Stedelijke Elite een eigen schepenbank in. En ook hierin blijkt een teruggrijpen naar oude tijden; op de schepenlijst van 1477 vinden we de namen van enkele oudgedienden, die ten tijde van de Opstand gelijksoortige functies vervulden. Maar voor ons belangrijker: op de lijst van schepenen van gedele prijkt tevens de naam van..... jawel, Jacob de Cle(e)rc! En dat het hier om onze voorvader gaat, is bij ons eigen onderzoek onomstotelijk gebleken uit de stadsrekeningen. Bij de betaling van lakens voor speciale *habitaten* (kledij) voor de nieuwe schepenen, worden namelijk ook die vermeld voor *Jacop de Clerc, vervwere*. Dat in deze schepenbank onze voorvader is benoemd, kan onmogelijk toevallig zijn. Ook hierin herkennen we duidelijk continuïteit tussen de Gentse Opstand en de omwenteling van 1477. Jacob behoorde kennelijk tot de voorhoede van de particularistische groepering, waarin een kwart eeuw eerder zijn schoonfamilie zo'n prominente rol had gespeeld.

In latere jaren heeft Jacob niet nogmaals het schepenambt bekleed. Het was overigens heel gewoon dat personen slechts één- of tweemaal in de banken werden benoemd. Of Jacobs rol in het politieke krachtenveld heeft doorgewerkt in de rest van de familiegeschiedenis is onduidelijk. Wellicht zal het toekomstig onderzoek ook daarover nog een en ander aan het licht brengen.

[DCdC, juli 2006]

6. Iets over de onbekende Willem de Clercq (1851-1912), zijn werk en werkomgeving¹

Mijn overgrootvader Willem de Clercq [XVa] heeft in de familiegeschiedenis steeds in de schaduw gestaan van zijn briljante grootvader Willem (1795-1844), literair improvisator en stimulator van het Nederlandse bedrijfsleven. Zijn vader Stephanus (1826-1886), bruisend bestuurder met vele openbare functies was bekend. Ook zijn broers deden meer van zich spreken: de creatieve en vooruitstrevende Daniël (1854-1931), de vermogende bankier Adriaan (1855-1931) of de jongste, Gideon Stephanus (1862-1942) die vele functies bekleedde waardoor hij Nijverheid en Handel in Nederland bevorderde. Willem noemde zich eenvoudig 'landbouwer'. Het prikkelde mijn nieuwsgierigheid iets over hem te weten te komen, over zijn werk en werkomgeving.²

Jeugd op het platteland.

Willem werd in 1851 geboren op de Suzannahoeve, een boerderijtje in het Hoornerveld bij Heerde. Hier begonnen in 1850 zijn ouders Stephanus en Suzanna Kruseman (1830-1906) hun huwelijk. De families De Clercq en Kruseman waren beide afkomstig uit Amsterdam, maar Stephanus had zich van jongs af aan tot het buitenleven aangetrokken gevoeld en er naar verlangd woeste grond te gaan ontginnen. Dit was in deze jaren zeer populair bij heren uit de stad die het platteland uit de algemeen heersende armoede wilden opheffen. Een landbouwkundige opleiding bestond nog niet in Nederland. Stephanus liep daarom stage en wel in de buurt van Goch, net over de Duitse grens,

¹ Dit artikel van de hand van Jet van Voorst Vader-Duyckinck Sander (dochter van Gerardus Duyckinck Sander en Feyna de Clercq [XVIa.1]) verscheen eerder in *Velisena. Velsen in historisch perspectief*, jrg. 14 (2005) 33-46. Een hoofdstuk over de boerderij in de Zuid-Spaarndammerpolder die Willem de Clercq bestierde, hier achterwege gelaten, is voor belangstellenden afzonderlijk afgedrukt.

² Zie voor het leven van Willem en zijn echtgenote Henriëtte ook: Jet van Voorst Vader-Duyckinck Sander, 'Henriëtte de Clercq-Teding van Berkhout, 1853-1938, Een vooruitstrevend regentes', in: *Haarlem Jaarboek 2000* (Haarlem 2001) p. 148-189, gebaseerd op een Dag- en Herinneringenboek, dat Henriëtte bijhield van 1876 tot 1918, geannoteerd door D.C. de Clercq en H. van Voorst Vader-Duyckinck Sander, privé uitgave (z.p., 2001).

ten oosten van Nijmegen. Waarschijnlijk kreeg hij voor de aankoop van de grond en boerderij advies van een vriend van zijn vader, Charles Le Chevalier (1800-1881). Deze was de kundige bestierder van het landgoed Tongeren bij Epe, eigendom van zijn tweede vrouw, de weduwe Anna Rauwenhoff-van Heurn. Ook Suzanna was bevriend met de Rauwenhoffs en logeerde wel op Tongeren. Toen zij in augustus 1848 eens ‘bijna alleen’ met Stephanus, per schip - via Elburg - naar Amsterdam terugreisde, was ‘een al te grote intimiteit’ het gevolg geweest. Wat men daarvan ook mag denken, twee jaar later traden Stephanus en Suze onder het goedkeurend oog van familie en vrienden in het huwelijk en vestigden zich op de Suzannahoeve. Stephanus had het boerderijtje met bouwland en heide, samen ongeveer 20 HA, gekocht voor f5000.-. Het gebeurde niet vaak dat stedelingen zich metterwoon op een ontginning vestigden om er - al was het met de hulp van een bedrijfsleider – zelf te gaan boeren.³ Het jonge echtpaar was gelukkig in Heerde en werd er verblijd met de geboorte van drie zontjes. Voor de oudste, Willem lag hier het paradijs van zijn vroegste jeugd. Zakelijk was de onderneming echter geen succes en in 1854 al verhuisde het gezin naar Hillegom en kort daarna naar Lisse. Van hieruit wilde Stephanus een beter bestaan opbouwen. Samen met anderen kocht hij in het net drooggevalen Haarlemmermeer 180 ha land in de hoop dat de vette klei meer zou opbrengen dan de schrale Veluwe zandgrond. Maar ook hier bracht de landbouw geen rijkdom en het samenwerkingsverband strandde. In 1865 kocht hij voor zichzelf uit deze combinatie 60 ha land. Hierop werd een boerderij gebouwd, oorspronkelijk Betsyhoeve genaamd. De Olmenhorst, nog steeds in de familie, zou hieruit voortkomen.

Stephanus' carrière echter lag verder in het bestuurlijke vlak. Hij werd onder andere directeur van de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij. Tenslotte bekleedde hij naast vele andere functies die van dijkgraaf van Rijnland.

³ Vgl. D.C. de Clercq, ‘Aantekeningen betreffende het geslacht de Clercq, 14de - 20ste eeuw’, typescript (Lisserbroek, z.j.) met hierin citaten uit de ‘bruine boekjes’, familieherinneringen opgetekend door Adriaan Gildemeester (1828-1901), die gehuwd was met Margaretha Elisabeth de Clercq (1830-1908); W.A. de Clercq, *Willem de Clercq 1795-1844* (Amsterdam 1999); J.C. Kreffer, *Tongeren, Onstaan en groei van een landgoed* (Vaassen 1997); C.W. Meijer, *Het Hoornerveen. Impresies uit een Heidebuurt*, Uitgave buurtvereniging Hoornerveen (Heerde 1991); mededelingen G. Kouwenhove, streekarchivaris Noord-Veluwe.

Het gezin De Clercq bijeen in 1880. Boven v.l.n.r. Johan (1853-1892) en Stephanus de Clercq (1826-1886), Suzanna Kruseman (1830-1906), Willem de Clercq (1851-1912), jkvr. Henriëtte Teding van Berkhout (1853-1938) met Suzanna Caroline de Clercq (1880-1880), Ir. Daniël de Clercq (1854-1931). Onder v.l.n.r. Henri Claude Biengfat (1857-1881), verloofde van Aleide de Clercq doch voor het huwelijk overleden, Aleide (1858-1918), Stephen Willem (1878-1938), Goverta (1877-1948), Adriaan (1855-1931) en Gideon Stephanus de Clercq (1862-1942)

Toekomst in de landbouw.

Stephanus' oudste zoons: Willem en Johan (1853-1892) kregen intussen de smaak van de landbouw jong te pakken. Al woonde het gezin niet in de polder, met een ezelwagentje, waarin de later geboren 'kleintjes' vervoerd werden, bracht moeder Suze dikwijls met haar kinderen een bezoek aan de Meer. Ze schreef in 1861 'en allen hebben een onbegrensd genot als ze aan de bouwerij zijn. Hartelijk hoop ik dat we er toch nog eenmaal onze tenten zullen opslaan, mogt het maar niet te lang duren.'⁴ Dit zou nooit gebeuren want vanwege Stephanus' drukke bestuurlijke bezigheden ging het gezin zelfs in de stad wonen. Er werd veelvuldig verhuisd: naar Haarlem en naar en in Leiden. Maar voor Willem stond het kennelijk vast dat hij 'landbouwer' wilde worden, steeds zou hij zich zo ook blijven noemen. Wat hield dit in? Allereerst moest ook hij het vak leren. Daarom was hij vanaf 1871 enige tijd hij in de leer te Halle bij Leipzig.

In 1874 was hij terug en kon aan het werk op 'zijn' boerderij. Bij nader onderzoek bleek al snel dat deze niet zijn eigendom was⁵. Wij zouden zeggen dat Willem rentmeester werd. Tegenwoordig steken ouders veel geld in een opleiding om hun kinderen een goede start te geven. Is de studie voltooid, dan moeten ze het verder zelf rooien. In de 19de eeuw vond de opleiding al werkende plaats. Het was heel normaal een jongere een baantje te bezorgen bij een bevriende relatie; had hij talent dan kon hij verder komen. Willems broer Johan mocht ook met een beheer beginnen en wel van vader Stephanus' 'Betsyhoeve' in de Haarlemmermeer. Ook Willem kreeg een stijfbeugel: hij had zijn eerste beheer te danken aan het hechte sociale netwerk dat hem omspande. Zijn werkterrein zou voortaan het gebied bestrijken tussen het Noordzeekanaal in het Noorden, de Lisserweg in de Haarlemmermeer in het Zuiden, Amsterdam in het Oosten en Haarlem in het Westen. In een periode van minder dan dertig jaar waren hier de wijde wateren verdwenen. Vruchtbare klei was drooggevalen, het eerste in 1851 in het Haarlemmermeer. De pionierfase was daar al bijna voorbij toen Willem zijn loopbaan begon. In de polders langs het Noordzeekanaal was het

⁴ Brief van Suze de Clercq-Kruseman aan haar schoonmoeder C.C. Boissevain, wed. W. de Clercq [Révéilarchief aanvullende inventaris 3.2.15], geciteerd in : D.C. de Clercq o.c.

⁵ Archief de Clercq (AdC), in groene doos 'Spaarndammerpolder 'Overeenkomst tussen de eigenaren en bestuurder, betreffende de gezamenlijke exploitatie van de hieronder genoemde gronden'.

nog zwaar ploeteren; eerst moesten er sloten gegraven en bruggen gelegd, wegen gemaakt en boerderijen gebouwd. In het laatste kwart van de 19de eeuw werden er rijke oogsten binnengehaald.

Dit eerste beheer lag in de Zuid-Spaarndammerpolder die was drooggevallen in 1873 in het voormalige Wijkermeer. Daarna ontstonden de Houtrakpolder en de Groote IJpolder in het IJ. Eigenlijk was deze landaanwinning slechts nevendoel geweest. Hoofddoel was de aanleg van het Noordzeekanaal om Amsterdam een vlotte verbinding met de Noordzee te bezorgen. Dit werd ter hand genomen door de (particuliere) Amsterdamse Kanaal Maatschappij waarvan vader Stephanus directeur was. Het kanaal werd aangelegd door dijken op te werpen in de brede wateren tussen Amsterdam en de duinen bij ‘Holland op zijn smalst’ in Velsen-Noord te doorgraven. Ten noorden en ten zuiden van het nieuwe Noordzeekanaal werden in fasen de wateren bedijkt en het land drooggemalen. Daarvoor werden 10 kanalen (Zijkanaal A tot en met K) dwars op het grote kanaal aangelegd, waarlangs door middel van mobiele stoomgemalen 11 droogmakerijen ontstonden. Het bleek beste landbouwgrond te zijn. De verkoop ervan moest een bijdrage leveren aan de financiering van het Noordzeekanaal. Om zo hoog mogelijke opbrengsten te krijgen, werden daarom de gronden in fasen geveild. Het meeste kwam in handen van kapitaalkrachtige lieden uit de Amsterdamse en Haarlemse society. Voor kleinere, eigen boeren was de grond in de nieuwe polders veel te duur.

Een sprong in de tijd.

De landbouw in deze polders is slechts een kort leven beschoren geweest. Vanaf de jaren tachtig van de negentiende eeuw werd Europa bijna bedolven onder Amerikaans graan van goede kwaliteit, waartegen niet viel te concurreren. Een crisis in de landbouw was het gevolg. Al vanaf 1889 begon men in Amsterdam er daarom over te denken de havenfaciliteiten van de oostelijke eilanden te verplaatsen naar de westzijde van de stad, minder ver van IJmuiden. Zo zou de landbouwgrond in de Groote IJpolder meer profijt afwerpen. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog werd inderdaad het besluit genomen tot havenuitbreiding en industrievestiging ten westen van de Hembrug. De gemeente kocht successievelijk alle landbouwgrond op, inclusief het voormalige eilandje De Hoorn. Hier ongeveer ligt nu het gebouw van De Telegraaf. De landhonger van Amsterdam om havens en industrie te vestigen is sindsdien nog niet gestild. In de jaren vijftig van de twintigste eeuw

werden oud en nieuw land bedekt met een dikke laag zand⁶. Ook de Houtrakpolder werd bestemd voor havens en industrie, maar daarnaast tot recreatiegebied. Het vroegere eilandje Ruigoord kwam in een zandwoestijn te liggen. Door de slechte conjunctuur liet de industrie nog op zich wachten. Aarzelend vestigden zich pioniersplanten, leeuweriken hadden het vlakke veld voor zich. Allengs kwamen er struiken die tot bomen uitgroeiden. Maar natuurontwikkeling lag uitdrukkelijk niet in de bedoeling. Ruigoord moest worden ontruimd. De oorspronkelijke bewoners schikten zich voor het grootste deel in hun lot en kregen elders woonruimte. Maar het was inmiddels de tijd van protest en demonstreren en het eilanddorpje werd gekraakt door een bont gezelschap van kunstenaars of wat daarvoor doorging. Er werd jarenlang een verbeterde strijd gevoerd tussen de krakers enerzijds die met ludiek en lijdelijk verzet en later harde acties Ruigoord probeerden te behouden en Amsterdam anderzijds, dat op grimmige wijze ruim baan maakte voor de Afrikahaven en alles wat daarbij hoort. Het uiteindelijk resultaat was dat de krakers het hoofd in de schoot legden, van pallets een spectaculaire ‘toren van Babel’ bouwden en deze op Oudejaarsnacht 1999-2000 in de fik staken en zo een vlammend einde maakten aan hun kolonie. Ze bereikten overigens wel, dat Ruigoord niet, zoals De Hoorn, van de kaart verdwijnt, maar een kunstcentrum zal zijn, al kan er niemand meer wonen.

Ten behoeve van de recreatie werd veel geïnvesteerd door het in de jaren '60 opgerichte recreatieschap Spaarnwoude, dat behalve de Houtrakpolder ook een groot deel van de Zuid-Spaarndammerpolder omvat. Het gemeentebestuur van Haarlemmerliede en Spaarnwoude heeft alles op alles gezet om het recreatieve deel van de Houtrakpolder te behouden als buffer en groene long in het stedelijk en industrieel landschap tussen Amsterdam en de IJmond. ‘Geen havens ten westen van de Machineweg’ is en blijft de kreet, maar Amsterdam loert al weer verder! Oprukkende industrie zou de investeringen ten behoeve van het recreatiegebied ‘Spaarnwoude’ voor een groot deel te niet doen, terwijl het grote, aaneengesloten gebied door tallozen hogelijk wordt gewaardeerd. Het oude veenweidegebied is intact gebleven met hier en daar kleine bosjes. Er wordt nog wel geboerd, maar volgens strenge regels om weidevogels het leven mogelijk te maken. Verder zijn er bos,

⁶ L. Jansen, ‘Geschiedenis van de Grootte IJpolder’, in: *Ons Amsterdam*, 1962, p. 89-91.

vijvers, kampeerterrinen, een wielersbaan en een golfbaan. Langs Zijkanaal C in de Zuid-Spaarndammerpolder is er de 27 holes golfbaan ‘Spaarnwoude’ met uitgebreide horecavoorzieningen en een kanobaan in Zijkanaal B. Op bouwafval werden een ski-baan aangelegd en een uitkijkheuvel. Tenslotte wordt het gebied doorsneden door de A 9 richting Alkmaar. De boerderij waar Willem zijn loopbaan als ‘landbouwer’ begon bleef behouden. Tegenwoordig is deze in gebruik als recreatieboerderij ‘Zorgvrij’, waar men zich onder andere toelegt op het fokken van bijzondere runderen.

Het eerste beheer.

Terug naar 1874. Dankzij de hulp van vermogende Amsterdamse familieleden en vrienden kon Willem als ‘landbouwer’ in de Zuid-Spaarndammerpolder beginnen. Zij kochten de grond als beleggingsobject en hoopten dat Willem voor rendement zou kunnen zorgen. Zijn

*Adriaan Gildemeester
(1828-1901)*

oom Adriaan Gildemeester (1828-1901) kocht ten behoeve van de ‘combinatie’ op de veiling van 25 april voor notaris De Booy in Haarlem 38 ha land voor f95.038.-. Na verrekening van op- en trekgeld beurde hij een commissie van f1266,14. Deze combinatie bestond in eerste instantie uit oom Adriaan zelf, verder uit oom Daan de Clercq (1825-1884), Alphonse A.H. Boissevain (1843-1921) medefirmant van Gildemeester, commissionairs in katoen en koloniale waren en oom Adriaans zwager Mr. N.G. Pierson (1839-1909), econoom, later president van de Nederlandse Bank en

minister president. Verder de kennissen en buurtgenoten van Pierson in Amsterdam, F.A. Vriese (1827-'94) en mevrouw de weduwe Peitsch-Scholten (1841-1916). Er werd tussen hen en Willem een exploitatieovereenkomst voor drie jaar gesloten. De Kanaalmaatschappij zou het land per september 1874 opleveren nadat ze de grond ‘zwart’ had laten

maken, dat wil zeggen van alle onkruid ontdaan had. Vervolgens was er in het najaar 1873 koolzaad ingezaaid. De opbrengst hiervan kwam in de nazomer van '74 nog ten goede aan de maatschappij⁷.

Het hele bedrijf moest nu letterlijk van de kleigrond af aan worden opgebouwd. Er was niets: geen bedrijfsgebouwen, gereedschappen of paarden. Ook een bedrijfsleider en een woning ontbraken nog. Voor de drie en twintigjarige Willem een zware taak, maar ook een geweldige uitdaging. Een grote steun voor hem was, dat hij vanaf 1877 de bedrijfsleider H.M. Schouten sr. van de Betsyhoeve bereid vond opnieuw te gaan pionieren in de Spaarndammerpolder. Met tussenpozen zouden tot na de Tweede Wereldoorlog leden van de familie Schouten bedrijfsleider zijn. De omstandigheden waren hier gunstiger dan in het zuiden van de Haarlemmermeer waar omwille van het gewin in de eerste jaren naar verhouding te weinig sloten waren en te veel bouwland. Ook was het polderpeil in de Meer te hoog waardoor het land dikwijls blank stond. Bovendien begon men in de Spaarndammerpolder niet met de rooibouwteelt van vlas. En de Kanaalmaatschappij leverde het land netjes op: tochten en sloten werden gegraven, bruggen en wegen aangelegd. Een nadeel was, dat de grond zeer vet was en loodzwaar om te bewerken.

Voor de woning van de bedrijfsboer, bedrijfsinventaris en beginnende exploitatie trok de combinatie f7000.- uit. Zelf moest Willem een bedrijfsplan maken en uitvoeren, terwijl de heren Vriese en Pierson als commissarissen over zijn schouder meekeken. Uit latere correspondentie blijkt, dat vooral Pierson een steun en toeverlaat voor Willem was. Als vaste beloning verdiende de beheerder f600.- per jaar. Was er meer dan 4% winst op het geïnvesteerde kapitaal, dan zou hij daarvan één vijfde deel ontvangen. Ieder jaar moest er per 31 mei worden afgerekend. Men keek niet ver vooruit: zou de jonge beheerder het aankunnen, zou het land voldoende opbrengen en hoe zouden de landbouwprijzen zich ontwikkelen? Er werd dus een héél bescheiden woonhuis voor de zetboer, met een piepklein arbeidershuisje gebouwd en ook de bedrijfsgebouwen waren niet royaal van opzet. Op 22 augustus 1874 legde Willem de eerste steen, herplaatst in het woonhuis van de in 1930

⁷ Vgl. A.J. Thurkow, 'De Droogmaking en ontginning van het Wijkermeer en een negentiende-eeuws perspectief', in: *'Geplaatst in de tijd' Liber amicorum aangeboden aan prof. dr M.W. Heslinga* (z.p. 1984) p. 345-371. In de Zuid-Spaarndammerpolder lagen de prijzen tussen de f1480 en f2650. Rond 1880 waren ze al opgelopen tot f3200,-. De kwaliteit van de zeeklei was uitstekend.

totaal vernieuwde boerderij. Deze werd toen ‘Zorgvrij’ genoemd naar de voormalige blekerij in Santpoort waar De Clercq zijn huwelijk begonnen was en waar hij in 1899 een villa zou bouwen. De grond in de polder bleek van de allerbeste kwaliteit te zijn en de landbouw zat deze jaren in de lift en tenslotte: Willem was hardwerkend, toegewijd, terzake kundig en zuinig. Tot aan zijn dood zou het resultaat bijna steeds positief zijn. De crisis in de graanprijzen rond 1880 heeft hij kunnen overwinnen door andere gewassen zoals karwij en erwten, mosterdzaad en later suikerbieten te gaan telen. Willem hield dit in prachtig handschrift in talloze tabellen nauwkeurig bij.⁸

Werk genoeg.

Van één beheer kon Willem echter niet leven, vooral omdat hij zich eind 1874 verloofde met jkvr. Henriëtte Teding van Berkhout (1853-1938) en in 1876 met haar trouwde. Eerder hadden de families De Clercq en Teding van Berkhout zakelijke banden aangeknoopt: in 1864 hadden Willems oom Carel Eduard (1832-1882) en Henriëtte’s vader Hendrik (1830-1904) de Haarlemsche Bankvereniging Teding van Berkhout en De Clercq opgericht. Henriëtte was van huis uit vermogend en bracht landbezit en enige effecten ten huwelijk aan. Willem zou het voorlopig van de inkomsten uit werk moeten doen.

Willem de Clercq en Henriëtte Teding van Berkhout ten tijde van hun verloving, november 1874

⁸ Zie noot 5. Over de gang van zaken bij de boerderij in de Zuid-Spaarnammerpolder zijn we bijzonder goed ingelicht doordat in het archief De Clercq, bewaard op de Olmenhorst, zich een groen kartonnen klepdoos bevindt ‘Zuid-Spaarnammerpolder’ waarin de gehele administratie van de onderneming vanaf het prilleste begin in 1874 tot ongeveer 1938 is te vinden.

Alleen van de grotere bedrijven die hij beheerde was ligging en omvang te vinden. In de Houtrakpolder, aan de Noorderweg 1 kreeg hij een grote cliënt: een boerderij van 80 HA, toebehorend aan de familie van de Amsterdamse burgemeester Van Tienhoven. Ook in de Grootte IJpolder, vlak ten zuiden van het vroegere eilandje De Hoorn kreeg hij een beheer. Het was de 36 ha grote Louisehoeve, aangekocht door Gideon Maria Boissevain, de schoonvader van Willems broer Gie de Clercq en genoemd naar mevrouw Louise Boissevain-toe Laer. Overleed een patroon, dan ging Willem hetzij over in dienst van de erfgenamen, het beheer werd beëindigd en soms kocht hij het onroerend goed uit de boedel voor zichzelf. Vanaf 1888 huurde hij voor gezamenlijke rekening met zijn broer Johan de (Goede) Verwachting (94 HA), eveneens in de Grote IJpolder. Tenslotte beheerde hij voor kortere of langere tijd land van diverse familieleden van Henriëtte en van andere notabelen. Het lijkt of hij ook voor eigen rekening los land kocht en dit liet bewerken.⁹

9. De gegevens zijn uit 1904, geput uit Henriëtte's dagboek; geheel accuraat zijn ze niet. Zij moest uit haar - overigens uitstekend - geheugen putten.

'En nu eerst eens iets over ons werk gedurende al deze jaren. Toen wij trouwden had Willem het beheer over:

- de boerderij met 80 H.A. in den Houtrakpolder, behoorend aan de HH. van Tienhoven cs.,
- de boerderij met 40 H.A. in den Z. Spaarndammerpolder, toebehorend aan oom Gie, tante Goos [Gildemeester-de Clercq], neef Gideon, mr. N.G. Pierson, e.a.
- en over de Louisehoeve, 36 H.A toebehoorend aan neef Gideon (Boissevain)

Hij was ook:

- secretaris-penningmeester van den N. en Z. Wijkermeerpolder, voorz. de heer C.F. Quien;
- van den Z. en N. Spaarndammerpolder, voorz. de Heer A.S. Fransen van de Putte;
- en van den Inlaagpolder, voorz. de Heer H.S. van Lennep.

Ook beheerde hij het land van oom Adriaan Teding van Berkhout

1881 ging door de familie omstandigheden de comb. v. Tienhoven uit elkaar en huurde Willem van toen af aan 33 H.A. van het land in den Houtrakpolder van de families Kappeyne van de Coppello en Philips.

1882 kreeg hij het beheer over het land van tante Keetje van Valkenburg; en in 1883 over dat van mevr. Tengnagel (steeds een bron van verveling en ergernis) en van mevr. de wed. Hartog. En werd hij ook directeur-aandeelhouder van de Onderlinge Dorsmachines, wat hij overnam van den Heer J.C. van de Blocquery. Ook werd hij lid van den Gemeenteraad van Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

1887 werd hij beheerder van het land van mevr. v.d. Hucht

1888 huurde hij met Jo dC de Verwachting (94 H.A). Daar Jo het dagelijks beheer voerde, gaf dit niet veel drukte.

In dat zelfde jaar begon Willem weer te fietsen.

Er is een map bewaard waarin hij de veilingprijzen zorgvuldig bijhield¹⁰. Een snelle optelling levert ruim 300 ha op, die Willem voor anderen of zichzelf beheerde.

Toen Willem en Henriëtte in november 1876 trouwden, gingen ze wonen in 'het kleine huisje in Santpoort'. Het lag op het terrein van de voormalige blekerij 'Zorgvrij' aan het eind van de huidige Wüstelaan en was eigendom van een ver familielid van Henriëtte. Hemelsbreed waren de afstanden tot de boerderijen niet zo groot: 2.5 km naar de Spaarndammerpolder, 7 km naar de Houtrakpolder en 12 km naar de verst gelegen Louisehoeve¹¹ in de IJpolder. Maar het land was kaal en open, de wegen waren op zijn best met grind verhard en Willem moest in weer en wind, zomer en winter de boer op. De Zuid-Spaarndammerpolder, een eiland tussen het Noordzeekanaal en de Zijkanalen B en C was betrekkelijk makkelijk bereiken: over de Slaperdijk, dwars door de

1889 stierf oom Adriaan en bleef W. voor tante Marie en Anna v.d. Wyck het beheer voeren. Tante Keetje was al een paar jaar eerder gestorven en zijn werk voor haar daardoor vervallen.

1890 werd hij Hoofd Ingeland van de Haarlemmermeer en commissaris van de paardentram.

1892 toen Jo de Clercq in Nov. stierf, nam Willem het beheer over van de boerderij in den Haarlemmermeer, en van Polanen (van tante Goos) en tante Anna). Gie Kruseman nam Jo's deel over in de huur van de Verwachting en tevens het beheer.

1894 werd W. voorzitter van den Spaarndammerpolder.

1895 liet hij de administraties Tengenagel en Hartog varen en ook dat van het land van mevr. v.d. Hucht, die gestorven was.

1896 Na ons verblijf te Wiesbaden zag hij zich genoodzaakt het beheer van het land van tante Marie en A. v.d. Wyck op te geven.

1898 werd Louisehoeve verkocht. De verre afstand maakte de geregelde bezoeken daarheen altijd moeilijk.

1903 werd Willem Heemraad van den Haarlemmermeer.

1904 nam Willy de boerderij van Mama in den Haarlemmermeer in huur, waardoor Willem ook dien verren tocht 2 x 's weeks kon nalaten en toch de boerderij die hem lief was niet aan vreemden zag komen.'

¹⁰ A.d.C. Stukken betreffende landverkoopingen en schattingen (1879-1912) door Willem de Clercq

¹¹Met dank aan G.J. van den Beldt te Spaarndam, die mij twee kaarten ter hand stelde van het gebied: de ene een stafkaart Amsterdam 1:50.000, verkend 1876, herzien 1887. Hierop is de Louisahoeve te vinden. Op de andere kaart, een kopie uit: H. Wortman en G.J. van den Broek, Geschiedenis en Beschrijving van het Noordzeekanaal, Amsterdam, 1909 is de naam veranderd in Catharinahoeve.

Velserbroekpolder, dan met een veertje over Zijkanaal B. Het is niet duidelijk of hij hier te paard of alleen te voet kon oversteken. Al heel vroeg (vóór 1888) maakte hij gebruik van een fiets, die zeker wél mee overgezet kon worden. In het begin zal hij de boerderij in opbouw verschillende keren per week hebben bezocht. De boerderij van Van Tienhoven in de Houtrakpolder kon hij bereiken via Spaarndam, maar ook vanuit de Spaarndammerpolder. Ten noorden van Spaarndam was er een pontveer over Zijkanaal C, ongeveer waar nu het viaduct van de A9 ligt. Om in de IJpolder ten oosten van Zijkanaal F te komen moest hij via Halfweg of oversteken met een voetveer pal ten oosten van Ruigoord. Met slecht weer was dit een zware tocht van enkele uren. Daarnaast moest hij ook de administratie voeren en vanaf 1875 op de beurs in Amsterdam de producten

Johan de Clercq (1853-1912), broer en tevens collega van Willem.

verkopten. Tenslotte was Willem behalve als rentmeester ook actief in verschillende functies, die uit zijn werk voortvloeiden. Ten behoeve van een goede waterstaat hadden de polders ieder een eigen bestuur, waarin de eigenaren/ingelanden zitting hadden. Hij was ambtelijk secretaris van de Noord- en Zuid-Wijkermeerpolder (ten Noorden van het Noordzeekanaal), van de Noord- en Zuid-Spaarndammerpolder en tenslotte van de oude Inlaagpolder, als een wig in de Houtrakpolder gelegen. Vooral met de voorzitter van de Zuid Spaarndammerpolder de heer A.S. Fransen van de Putte uit Goes had hij een goede verstandhouding.

In tegenstelling tot Santpoort lag Halfweg veel meer centraal temidden van de polders. In 1880 verhuisde het gezin daarom hierheen. Inmiddels waren Goverta en Stephen Willem geboren. In Halfweg woonden ook al Willems broer Jo en een neef Gideon Kruseman, eveneens rentmeester. De woon-werk afstand mocht nu aanmerkelijk verkort zijn, het wonen in

Halfweg viel niet mee. Het was er guur, winderig en in de zomer vergeven van de muggen met al dat nieuwe land rondom. En veel aanspraak was er niet. Vooral Henriëtte moet er zich doodongelukkig

Goverta (Go) en Stephen Willem (Willy), omstreeks 1881

gevoeld hebben: drie kindertjes werden er geboren en alle drie overleden ze na zeer korte of iets langere tijd. Goverta en Willy werden er ernstig ziek. Scholen ontbraken en moeder Henriëtte gaf de kinderen zelf les. Ze probeerde Halfweg zoveel mogelijk te ontvluchten door uit logeren te gaan: naar de schoonouders in Leiden, naar familie in Amsterdam of 's zomers naar een pension in Zandvoort. Voor Henriëtte en de kinderen was het een uitkomst dat het gezin in 1887 het huis van de overleden oom Carel Eduard de Clercq aan de Schoterweg in Haarlem kon betrekken. Voor Willem betekende dit opnieuw lange tochten naar de boeren. Wel

ging er in 1899 een langgekoesterde wens in vervulling. Terugkeer naar Santpoort! De grond van de voormalige blekerij Zorgvrij in Santpoort was eigendom van Cornelia A. van Wickevoort Crommelin. Willem verwierf van haar ruim 1 ha in erfpacht en bouwde er de villa 'Zorgvrij'. Tot zijn dood zou hij er wonen.

'Je moet voelen hoe werk, werkt!'¹²

Zelden heeft Willem zich rust gegund. Afwachten lag niet in zijn aard. Integendeel: zat bijvoorbeeld het weer tegen, dan ging hij 'jakkeren' zoals zijn vrouw zei. Hij kon daarbij vreselijk somberen, terwijl de uitkomsten van het beheer in de Spaarndammerpolder eigenlijk van jaar tot jaar gunstig waren. Zo schreef hij in het jaarverslag over 1888-'89:

¹² A.dC-S. doos 4. Correspondentie ouders de Clercq met hun zoon Stephen Willem op reis door de VS 1902-1903. Brief vader Willem, dd. 10-9-1903.

‘Ik had gemeend U een verslag te moeten overleggen waarvan begin en einde klachten zouden zijn’ ... ‘Daar echter cijfers niet liegen, moet ik het wel geloven’... De winst bleek toch nog 6.1% te zijn van het geïnvesteerde kapitaal.

In 1903 waren de weersomstandigheden erbarmelijk: een zeer koud en nat voorjaar. De akkers en weiden stonden eind april nog blank. Een bar gezicht ‘voor een watervrezend mensch als je Vader’ schreef Willem aan zijn zoon. Veel wintergewassen kiemden niet goed en moesten opnieuw worden gezaaid. Te wieden viel er niets op het land. Met vegen konden de seizoensarbeiders nog halve dagen aan de gang gehouden worden. ... ‘anders valt de Zaterdag [betaaldag] te veel tegen’. De korenbeurs was ‘ellendig’, alles even lusteloos. Maar Willem was ‘nog altijd karweispeculant en dat voor het kasgeld veel scheelt’. In juni was het weer te droog: ‘de koperworm en hun kornuiten [maakten het] de bieten minder naar hun zin... en hebben dus alle bietenbelanghebbenden een zeer onrustige veertien dagen bezorgd.’ Anderen moesten ‘overzaaien’, Willem kon het zonder redden en had dus weer een voorsprong. En toen in juni 1904 de boeken werden afgesloten bleek er ondanks alle ellende een kleine winst te zijn

Over 1903 zijn we bijzonder goed ingelicht, omdat de gehele correspondentie van dat jaar tussen vader, moeder en zuster enerzijds en zoon Willy anderzijds, bewaard is gebleven. De laatste maakte na zijn studie aan de nieuwe Landbouw Hoge School in Wageningen gedurende dat jaar een ‘landbouwreis’ door de Verenigde Staten. De bedoeling was het reisgeld voor een gedeelte terug te verdienen door hier en daar te werken en daardoor ook zoveel mogelijk op te steken. Uit alles blijkt hoe graag vader Willem deze reis zélf had willen maken. Gedurende het hele jaar bestookte hij zijn zoon met vragen over: het zuivelbedrijf in Amerika, de meest uitgebalanceerde rantsoenen voor mestvee, de veemarkten, de abattoirs. Waarom stuurden de Amerikanen zoveel lijnkoeken naar Europa? ‘Wordt daar erg mede geknoeid, waarom houden ze ze niet in Amerika?’ En dat ‘Chicago- en Buffalo-glutenmeel en glutenvoer en Texas-katoenzaadmeel, waar voor hier zooveel drukte gemaakt wordt ... zijn het misschien zulke knoeimiddelen dat ze ze in Amerika niet willen?’ Hoe zat het met de (trek) paardenfokkerij? Hoe met de fruitteelt in Californië, hoe met de teelt van suikerbieten in Colorado? Hij wilde informatie over een geschikte stof voor ‘een polderpak, bestand tegen regen en zonneschijn’, maar ‘waarmee hij er niet altijd zoo schunnig uitziet’. Nooit stuurde Willy genoeg

Het echtpaar De Clercq-Teding van Berkhout op middelbare leeftijd, omstreeks 1895

landbouwberichten naar vader Willems zin. En dit terwijl hij toch (bijna) iedere week een uitgebreide brief schreef. Dat Willy slechts gedurende korte tijd wat geld heeft verdiend, omdat hij de toeristische attracties niet wilde missen, zinde vader Willem ook geheel niet. Tenslotte was deze zozeer geïrriteerd door het ‘potverteren’ van zijn zoon dat hij hem in september 1903 schreef: ‘Is dus de oogst binnen dan reken ik de reis geëindigd en stel ik geen geld meer beschikbaar.’ Er zat voor Willy niets anders op dan terug te keren. Het bleef ‘bij het recept, het drankje’ moest ‘hij zelf halen’ Met andere woorden: voortaan moest hij zelf de kost verdienen. De verstandhouding bleef overigens steeds hartelijk en terug in Nederland en zou Willy voortaan zijn vader veel werk uit handen nemen. Vanaf 1904 nam hij de boerderij in de Haarlemmermeer voor eigen risico in pacht van de erfgenamen van Stephanus de Clercq.

Intussen onderhield Henriëtte de banden met familie en vrienden. Zij zal de uitjes en vakantie-reizen verzonnen hebben. Willem kon zich niet van zijn werk losmaken en onttrok zich meer en meer aan sociale evenementen. Hij genoot zeker wel van vakanties in binnen- en buitenland, van fietstochten binnenslands, maar kon er vaak nauwelijks

tijd voor vinden. Op de productenbeurs in Amsterdam daarentegen, tijdens de vergaderingen van polderbesturen en in de gemeenteraad van Haarlemmerliede of bij grondveilingen was hij altijd van de partij. Je moet 'voelen hoe het werk, werkt', dan ben je gelukkig. Dit schreef hij eens aan zijn zoon, die het toen wat makkelijk nam, terwijl ook deze Willy op den duur met hart en ziel bij zijn werk betrokken zou zijn!

Het kon dus niet uitblijven dat deze tengerere man overwerkt raakte. In 1892 had hij immers ook het beheer van de Betsyhoeve in het zuiden van de Haarlemmermeer op zich moeten nemen, omdat zijn broer Johan in dat jaar overleden was. Toen deze boerderij in 1893 afbrandde, werd er onder Willems leiding een nieuwe gebouwd, die voortaan de naam 'de Olmenhorst' zou dragen. In 1896, nog geen 45 jaar oud begon hij onder hoofdpijnen te lijden en moest in Wiesbaden een rustkuur ondergaan. Regelmatig werd er voortaan gekuurd in Duitsland, destijds hét kuurland bij uitstek. Dit tot verdriet van zijn vrouw, die veel liever naar Zwitserland zou zijn gegaan. Zij probeerde er dan maar het beste van te maken door contact te leggen met andere kuurgasten afkomstig uit heel Europa. Het spreekt overigens vanzelf dat Willem het altijd zó trachtte te regelen dat een dergelijke kuur plaats vond buiten het drukke seizoen op het land

Zorgvrij aan de Wüstelaan in Santpoort. Gebouwd door het echtpaar De Clercq in 1899 en tot 1921 eigendom. Gesloopt ca. 1965.

De laatste jaren door zwakke gezondheid geplaagd.

Jaar op jaar werden de klachten echter ernstiger, niet alleen waren het hoofdpijnen, maar ook de nieren speelden op. Begin 1907 kreeg hij bovendien ernstige duizelingen, juist toen hij op bezoek was bij zijn zoon en schoondochter Riets de Clercq-Stoop. Deze waren in 1906 hun huwelijk begonnen in de door architect Hanrath ontworpen houten ‘villa’ op de Olmenhorst. Een niersteenoperatie leek de dokter de enig afdoende remedie. De operatie – destijds nog een riskante ingreep – vond plaats in de ‘Ziekenverpleeging’ aan de Prinsengracht te Amsterdam en was op zichzelf een succes. Na drie maanden ging Willem weer aan het werk, maar de achterliggende oorzaken: een zwak gestel en de mentale onmacht hieraan toe te geven, waren niet weggenomen. Weer raakte hij overspannen, trachtte tevergeefs rust te zoeken door zonnebaden te nemen op het balkon van de aangebouwde serre van zijn villa Zorgvrij in Santpoort. Natuurlijk kon er geen sprake zijn met vakantie te gaan vóór de karwij begin juli binnen was. Aan het eind van het jaar gaven de nieren weliswaar geen klachten meer, maar fit voelde Willem zich nog allerminst. Nu werd een stoornis aan de stofwisseling vermoed en de doktoren probeerden van alles. In januari 1908 namen Willem en zijn vrouw daarom hun intrek in het Vegetarisch hotel te Amsterdam in de hoop dat een vleesloos dieet en therapie van elektrische stroom, douche, massage en rusten zouden helpen. Of het smokkelen met het vegetarisch dieet door spek en rookvlees bij te kopen er debet aan was, is niet duidelijk. In ieder geval keerde het echtpaar na twee maanden terug naar Santpoort, zonder dat de gezondheidstoestand noemenswaard was verbeterd. Het werk moet Willem steeds zwaarder zijn gevallen. Was er geen enkele mogelijkheid de vicieuze cirkel van werken en overwerkt zijn te doorbreken? Tijdens een herfstvakantie in Willems geboortedorp Heerde droomde het echtpaar ervan een landgoed op de droge gronden aan te schaffen samen met zoon Willy. ‘Willem en Willy samen grond bebouwen en ontginnen, één huis met twee afzonderlijk wonende gezinnen. Elkaar dagelijks zien....’ Zo mijmerde Henriëtte. Ook later werden er nog – per fiets! - potentiële terreinen voor een ontginningslandgoed bekeken in de Achterhoek, in de buurt van Hoenderlo en bij Barneveld. Wanneer Willem dan echter aan het rekenen ging, viel keer op keer de vergelijking van de arme zandgronden met de beste klei in de polders langs het Noordzeekanaal uit in het voordeel van de laatste.

In september 1909 werd een heerlijke vakantie in het Zwitserse St. L gier gehouden. Het zou blijken de laatste te zijn. De nog ongetrouwde dochter Go, inmiddels 32 jaar, was van de partij en ook zoon Willy kwam zijn familie enige tijd gezelschap houden. Zware bergtochten waren voor Willem uitgesloten, maar Henriëtte genoot van de wandelingen met haar volwassen kinderen. Begin 1910 verloofde dochter Go zich met Dr. C.B. Hylkema, doopsgezind predikant te Haarlem. Daarom werd er op zondag 22 mei ‘ontvangdag’ gehouden. De huwelijksvoltrekking zou in augustus daarna plaatsvinden. Maar de feestelijke verlovingsdag werd wreed verstoord door een attaque die Willem velde. Hoewel hij het overleefde, werd hij nooit meer de oude.

Willem de Clercq, invalide ten gevolge van een hersenbloeding, zomer 1911, voor de veranda van Zorgvrij, voortgeduwd door een tuinman.

Bijna twee jaar leefde de familie tussen hoop en vreeze. Henriëtte verpleegde haar man zoveel mogelijk zelf en probeerde hem te stimuleren. Soms leken massage en oefeningen enig effect te sorteren, maar echt herstel bleek onmogelijk. Kleine aanvallen volgden op elkaar met steeds korter tussenpozen. Eind maart 1912 kreeg hij opnieuw een, nu zeer hevige, attaque en binnen een etmaal stierf hij op 25 maart, nog geen zestig jaar oud. Op de begraafplaats Westerveld werd hij begraven. Bij zijn uitvaart luidde de kerkklok in het dorp; veel huizen en winkels waren gesloten. Er waren hartelijke woorden en veel belangstelling, ook uit de ‘Polder’, ook van

arbeiders, want hij was ‘bemind door rijk en arm, oud en jong’. Zijn werk was zijn leven geweest en ontroerend is daarom het conceptbriefje van 8 augustus 1911, dat ik in het dagboek van Henriëtte vond. Niet meer in het loepzuivere, prachtige handschrift, maar in hanenpoten. In feite nam hij hierin- nog geen zestig jaar oud - afscheid van het leven:

‘Zeer geachte Medeleden,

Alhoewel het mij zeer aan het hart gaat om van U en van het werk dat mij zoo lief was te moeten afscheid nemen, ben ik toch van meening dat en voor mijzelf en voor de zaak het mij terug trekken noodzakelijk wordt. Mijne beterschap zelfs gedeeltelijk en tijdelijk vordert weinig en wensch ik U dus bij dezen mijn ontslag aan te bieden. U dank zeggende voor uwe betoonde vriendschap gedurende de jaren die wij tezamen hebben mogen werken voor de zaak die ons lief was, hoop ik een plaatsje in uwe herinnering te mogen innemen en teken met’

Degenen in wiens herinnering Willem een dierbare plaats heeft ingenomen, zijn sinds 1912 allen heengegaan. Zeker is dit opstel geen uitputtende biografie, toch hoop ik hem met deze levensschets de eer te hebben bewezen die hem toekwam.

[Henriette van Voorst Vader-Duyckinck Sander, 2005]

7. Scribenten blijven welkom

Hier eindigt deze nieuwsbrief. Tot slot benadrukken wij, als in de vorige nummers, dat de kolommen van de nieuwsbrief open staan voor iedereen met informatie. Bijdragen zijn meer dan welkom. Schrijf hiervoor naar de voorzitter: Steven de Clercq (zie adres hieronder)

Met hartelijke groet,

Het Bestuur.

[Eindredactie: Daan C. de Clercq]

[Oplage: 50]

Correspondentieadres: Verlengde Slotlaan 75, 3707 CC Zeist

Bankrelatie: Postbank rek.nr. 33.26.180 t.n.v. Familie Archief De Clercq te Leiden

